

**ПОЛІФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ ТА ПОЛІАСПЕКТНІСТЬ
КОМУНІКАТИВНОГО МОВЧАННЯ
В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ**

А.І. Свєтлова,

Сумський державний університет, м. Суми

У статті розглядається комунікативне мовчання, його місце в англomовному художньому дискурсі. Поліmodalність комунікативного мовчання визначається його середовищем, режимом та стилем позначення.

Ключові слова: художній дискурс, невербаліка, силенціальний ефект, метазики мовчання, поліфункціональність, поліmodalність.

Сучасній лінгвістиці притаманний підвищений інтерес до проблем невербаліки (І. Його, А.А. Калита, Н.А. Одарчук, І.І. Серякова, Л.В. Солощук), до досліджень графіки та параграфеміки тексту (М.С. Васьків, Л.Ю. Єрмоленко, Г.Г. Крючков, Н.М. Орехова). Науковці мають значні доробки з питань дискурсивно–семантичної парадигми. Поглиблене вивчення вербальної та невербальної семіотики відбувається з урахуванням прагматичного (В.Б. Бурбело, В.І. Карабан, І.М. Колегаєва, Ю.А. Зацний), когнітивного (С.А. Жаботинська, О.Є. Кубрякова) та комунікативного підходів (Ф.С. Бацевич, Т.А. ван Дейк, В.В. Красних, Г.В. Колшанський, М.Л. Макаров). **Актуальність** обраної теми визначається потребою здійснення системного дослідження комунікативного мовчання з урахуванням його індивідуально–психологічної та соціально–культурної природи, тенденцією до поглибленого вивчення вербальних та невербальних засобів спілкування. **Об'єктом** дослідження є комунікативне мовчання як феномен невербальної комунікації у семантичному просторі англomовного художнього дискурсу. **Предмет** дослідження – його поліmodalність та поліаспектність. **Матеріалом** дослідження слугували англomовні художні тексти.

Комунікація – це обмін інформацією між індивідами за допомогою відповідних семіотичних знаків. Комунікативна ситуація охоплює продуцента та реципієнта, вербальне та невербальне повідомлення, код відправника і декодування отримувача. Спілкування за допомогою мовних засобів визначається як вербальна комунікація [4, с.90]. Відомо, що “в конкретній комунікації лише 36% соціального значення передається вербально. Інші 65% передаються способом (манерою) мовлення” [9]. Невербальна комунікація представляє собою найдавнішу форму спілкування, вона включає такесіку (потискування рук, обійми), кінетику (мова тіла, грюкання дверима, поскрипування), міміку (вирази обличчя), просо дика (висота тону, голосність, інтенсивність голосу), мовчання. Мовчання як семіотичний феномен невербаліки – своєрідний субститут смислу висловлювання – експлікує поведінку, наповнює мовлення емоційною конотацією [1, с.7]. Вербальна комунікація базується на словесних знаках, символах, репрезентованих в усному та писемному мовленні. Невербальна комунікація корелює з позаалфавітними знаками та номінаціями–вербалізаторами.

В психолінгвістиці та лінгвопрагматиці мовчання інтерпретується амбівалентно. З одного боку, воно асоціюється з відсутністю мовлення, інформації, з пустотою, закритістю, замкнутістю. З іншого боку, мовчання асоціюється з глибокими переживаннями, серйозністю позиції, з накопиченням енергії. Але відсутність мовлення у вербальному плані не означає його відсутності в іншій формі. Як зауважує С.В. Крестинський, “мовчання – це форма внутрішнього мовлення: відмовляючись з якоїсь причини від звукового мовлення, людина не перестає мислити. Ця відмова може бути наміреною чи ненаміреною, визваною різними

факторами психологічного та соціального характерів, умовами і нормами відповідного оточення і т.д.” [9, с.77]. У філософії мовчання асоціюється з тишею та беззвуччям.

Силенціальний ефект (мовчання) досліджується в різних аспектах, а саме: комунікативному, соціальному, психологічному, релігійному, естетичному, культурологічному та ритуальному.

Комунікативний аспект у міжособистісних стосунках комунікантів (пропущення мовленнєвої реакції) виражає:

1) згоду/ незгоду, напр.англ.: “*The guy who was killed?*” *Sam nodded, recalling* [30, p.13]; *Tom shook his head* [27, p.31]; *Jasper shrugged* [27, p.86].

2) невтручання, напр.рос.: *Sitting back in her chair, Kathy sighed* [27, p.91].

3) неспроможність щось сказати, напр.англ.: *I feel a bit embarrassed and I don't say anything* [30, p.95]; “...and when I say that there's a half-empty bottle of wine in the fridge, she *manages not to say* that there was a whole one when y left, and she bought it” [30, p.89].

4) небажання спілкуватися, напр.англ.: “*I'm glad it's Saturday because we're reasonably busy, and Barry and I don't have to find much to say to each other*” [30, p.82].

5) незнання, напр.англ.: *Silence. I don't know what to say* [30, p.90].

6) особистісний діалог (сам з собою), напр.англ.: *He was lost in thoughts* [30, p.90].

7) емоційну реакцію, напр. англ.: *To his horror, no words came. He tried again... the same* [19, p.204].

Соціальне мовчання – це стратегія поведінки [3, с.81]. *Мовчання як соціальний знак вказує на статус суб'єкта мовчання: мовчання прислуги, представника нижчої соціальної групи, мовчання учня як об'єкта критики вчителя* [7, с.51–69].

Психологічний аспект мовчання – симптом внутрішньої кризи людини, відчуження, почуття, емоції, напр..

англ.: *She smiled, but didn't say anything... She loved him too much* [19, p.127]; *Richard ignored her, his tone becoming angrier* [19, p. 142]; *Daniel turned back. Only an angry smile could be seen on his face, but he was silent* [22, p.208].

Релігійний аспект силенціального ефекту виражений в спілкуванні людини з богом. “Мовчання в давнину вважалося станом Першості: до божественного Творіння Світу було Мовчання. Мовчання наступить і після загибелі Світу. В зв'язку з цим мовчання під час культу символізувало спілкування і злиття зі Світовою Душею, з Божеством” [13, с.71].

Мовчання в **естетичному аспекті** є способом подолання такої проблеми, як обмеженість можливостей вербальної мови для передачі надсенсаів. Велика кількість письменників та поетів дійшли до висновку, що слово інколи не може передати різноманітність сенсів, істинну думку. Бельгійський драматург Томас Метерлінк стверджує, що смисл відкривається у мовчанні, а слова не здатні навіть указувати на думку. Метерлінк створює свій "театр мовчання". Про його естетичну програму пише Е. Еткінд: "...звичайна мова, що служить для спілкування людей, здається Метерлінку недостатньою для спілкування людини з "вищою сферою" або ж для справжнього спілкування між людьми. В ідеалі повинен настати час безпосереднього спілкування душ, без допомоги слів. Слово матеріальне, и тому воно не може бути вираженням чистої духовності. Справжнє спілкування між душами людей здійснюється в мовчанні".

У різних соціумах по-різному відносяться до силенціального акту, в залежності від **культурологічних** критеріїв, що визначають його роль. Наприклад, мовчання тіммоку в спілкуванні японців володіє чіткими відмінними особливостями, що виходять з основних цінностей японської культури, котрі визначають, як і чому мовчання з'являється і діє як функція міжособистісного спілкування. “Мовчання може бути чимось, про що не говорять, і щось означати” [17, с. 343].

Ритуальний аспект виражається в ситуаціях, котрі передбачають мовчання. Вони канонізовані, і про них попереджують людей заздалегідь. Ритуалізованою, наприклад, є хвилина мовчання (деякий період тиші в знак вираження скорботи про померлих). Вперше в історії вона пройшла в 1919 р. в Великобританії [2].

В прагмалінгвістиці при дослідженні мовчання однією з найважливіших проблем є необхідність розмежування **комунікативно-значущого** та **комунікативно-незначущого мовчання**, пор. англ.: *She talked a lot, so that you didn't have those terrible, strained silences that seemed to characterize most of my sixth-form dates, and when she talked she said remarkably interesting things — about her course, about my course, about music, about films and books and politics* [30, p.56]; *And suddenly the wind disappeared. Fine particles of sand froze in the air, like tiny planets* [30, p.45]. Мовчання, що виступає характеристикою мовлення людини, завжди присутнє в комунікативній ситуації та продукується людиною (мова персонажа). Мовчання в природі — некомунікативне мовчання, воно репрезентується наратором. Особливістю комунікативно-незначущого мовчання є те, що воно не має функціонального навантаження і виключає ситуацію спілкування [5, с.15]. Цей тип мовчання не може бути інтерпретованим як комунікативно-значуще явище, очевидно, це дослідження мовчання як специфічної мовленнєвої дії спонукає помістити його в інтеракціональний контекст.

У статті мова йде виключно про комунікативно-значуще мовчання, обов'язковими **умовами** якого є:

- свідоме та намірене використання мовчання з боку відправника;
- обізнаність отримувача в наміреному характері мовчання;
- володіння відправником і отримувачем спільним знанням відносно значення мовчання [9, с.56].

Комунікативно-значуще мовчання інтерпретується в спеціальній літературі по-різному: як комунікативний знак [9, с.79], як невербальний знак наряду з комунікативним актом [8], як етномовленнєва заборона [12, с.34], а також як мовленнєвий акт [10, с.2000].

Мовленнєвий акт має чотири характеристики: локуцію, пропозиційний зміст, іллокуцію та перлокуцію [14, с.151–169; 11, с.122–130]. Мовчання задовольняє всі ці характеристики.

Мовчання інтенціональне як мовленнєвий акт і вимагає наявності адресанта. С.В. Крестинський вважає мовчання “чутною формою невербальної поведінки тому, що “мовчання ми чуємо, тобто ми чуємо відсутність мовлення, і його відсутність може впливати на адресата, воно звертає на себе увагу, ми його сприймаємо спочатку органами слуху, а потім воно діє на наш мозок, примушуючи вирішувати, що означає це мовчання, або на наш відчуття, що визивають певні емоції” [9, с.78]. Можна говорити про нульову локутивну силу мовленнєвого акту “мовчання”.

За допомогою мовчання мовець (в нашому випадку той, хто мовчить) має певні наміри та інтенції, котрі він повідомляє співрозмовнику (слухачу), таким чином діючи на адресата та на його подальшу (вербальну чи невербальну) поведінку. Це і визначає іллокутивну силу та перлокутивну дію даного мовленнєвого акту. Пропозиційним змістом акта мовчання є та думка, котру людина не вимовляє в силу будь-яких причин в момент мовчання [10, с.20].

Можна говорити про одночасний вербальний і невербальний компоненти даного мовленнєвого акту. Невербальним мовчання допускає дію на адресата за допомогою несловесних засобів. Рівноцінним вербальному ж воно становиться в силу виконання своїх функцій в дискурсі. **Дискурс** – тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвальну), відбувається у межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників; синтез когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психічних, психологічних тощо) чинників, які визначаються конкретним

колом "форм життя", залежними від тематики спілкування, має своїм результатом формування різноманітних мовленнєвих жанрів.

Виконання мовленнєвого акту мовчання неможливе, наприклад, при письмовому спілкуванні, а також при розмові по телефону, оскільки в такому випадку мовчання буде маркером переривання комунікації, а не відповіддю на питання і/чи реакцією на приведений комунікантом мовленнєвий акт [10].

Мовчання, як і більшість мовленнєвих актів, супроводжується невербальними кодами, ступінь значимості котрих для комунікації і вклад в комплекс знань, що передаються в конкретних дискурсивних умовах, варіюватиметься. Серед маркерів силенціального ефекту вагоме місце в англомовному художньому дискурсі посідають графічні та вербальні знаки. Графічні маркери, членуючи текстові блоки на складові та позначаючи ритміку мовлення, імплікують емоційний стан комунікантів. Графічні знаки як екстеріоризатори силенціального компонента належать до вторинної семантизованої групи на відміну від граматикалізованих знаків. Графічними маркерами референта виступають три крапки, тире, редульковані знаки питання та оклику, а також – їх комбінація з трьома крапками, напр.англ.: "I knew I was doing something that I shouldn't and that if Humphrey found out he would be aghast and—" [21, p.101]; "You too, er..." [28, p.88]; "No, only..." she mimicked now, "dear, dear Humphrey" [21, p.102]; "I'm... I'm not quite sure. I don't think it's her birthday, she just wants... well—" [21, p.130]; "It made me sick to see the place—" He broke off and sat tearing the foxglove bells to pieces [30, p.15]; "Father, you give us the sanction of the Church! Christ is on our side — — " "... " After a long silence, Arthur whispered tremulously: "And Italy shall be His Temple when they are driven out — — " He stopped [30, p.50]; "Mmm... maybe I was wrong. It's more like... Omaha" [19, p.173]; "Then they were slowing... gradually... slowing more..." [19, p.215].

Мовчання позначається монолексемними та полілексемними вербалізаторами. Серед базових номінацій мовчання ключовими є слова *silence* та *pause* [1, с.45], напр. англ.: "Here she is," the sailor whispered, after rowing for some time in silence. "Keep close behind me and hold your [30, p. 87]; She drew back into the shadow, hoping to escape notice and get a few more precious minutes of silence before again having to rack her tired brain for conversation [30, p.11]; She re-entered the house in embarrassed silence; his unexpected sensitiveness had completely disconcerted her [30, p.6]; Gemma took some knitting from her basket and listened silently, with busy fingers and downcast eyes [30, p.1].

Слово *silence* пріоритетно вживається на позначення людського та персоніфікованого мовчання. У парадигмі стилістичних засобів позначення *silence/pause* виокремлюються образні та експресивні засоби позначення невербального феномена. До образних вербалізаторів мовчання належать метафора, метонімія, епітета, гіпербола та оксюморон. У поверховій структурі діалогічного мовлення виокремлюються синтаксичні стилістичні засоби апосіопези, анаколуфа, еліпса, які інтегровані кодом умовчання. Вислови відомих людей показують багату семантичну палітру мовчання, напр. англ.: *Words can sting like anything but silence breaks the heart* (Phyllis McGinley); *Silence is one of the hardest arguments to refute* (Josh Billings); *In the End, we will remember not the words of our enemies, but the silence of our friends* (Martin Luther King); *Every day silence harvests its victims. Silence is a mortal illness* (Natalia Ginzburg); *To let friendship die away by negligence and silence is certainly not wise. It is voluntarily to throw away one of the greatest comforts of this weary pilgrimage* (Samuel Johnson); *Silence is the virtue of fools* (Francis Bacon); *I think 'No comment' is a splendid expression. I am using it again and again. I got it from Sumner Welles* (Winston Churchill) [18, p.178–181]; укр.: *Мовчазний дурень – вже не дурень* (Андрій Крижанівський); *Мовчання іноді говорить більше, ніж слово* (Володимир Винниченко); *Мовчання нестерпне, коли за нього отримуєш копійки* (Володимир Голобородько); *Мовчання – це іноді крик, обернений у себе* (Леонід Сухоруков); *Мовчання, як і золото, – рідної*

проби (Леонід Сухоруков); *Мовчить учення під час звуку зброї* (Данило Туптало) [15, р.150–151].

Феномен мовчання як дискурсивне явище відображає стан комунікантів, їх когнітивну діяльність. Силенціальний ефект, корелюючи з психічним та ментальним станом людини, є складовою комунікативних тактик та стратегій. Моделювання системи комунікативного дискурсу вимагає вирішення питання про те, як відбувається невербальна комунікація людини і як вона співвідноситься з вербальною активністю. Осмислення мовчання потребує значних когнітивних зусиль комунікантів та знань про дискурсивне оточення. Розуміння мовчання дозволяє звести до мінімуму ймовірність помилкового його декодування. Цілісність та успішність комунікативного акту забезпечується сукупністю умов, які визначають формування того чи іншого мовленнєвого творення суб'єктом і відповідного сприйняття його адресатом.

Художній дискурс сприяє осмисленню природи силенціального ефекту – його поліаспектності, поліфункціональності та полімодальності. З огляду на дискурсивні особливості емпіричного матеріалу з'являється можливість ідентифікувати ситуативну природу комунікативного мовчання, його тактику та стратегію, експлікацію та імплікацію, поверхневу та глибинну структуру, когнітивний та прагматичний потенціал. Когнітивно-дискурсивний підхід до силенціального компонента комунікації сприяє розумінню адгерентних категорій мовчання.

Англомовний художній дискурс як емпірична база комунікативного мовчання є вельми валідною з огляду на значну репрезентативність мовчазних ситуацій та відповідних тлумачень з боку автора. Лінгвістичні характеристики зазначених ситуацій тлумачаться в діалогічній та монологічній репрезентаціях, у дескрипціях та авторській оповіді – у блоках текстів, що мають відношення до мовчання людини (*homo-silence*) та персоніфікованого мовчання (*nature-silence*). Комунікативне мовчання як *homo-silence* є первинним по відношенню до *nature-silence* (мовчання в природі), персоніфікованого нелюдського мовчання, яке вербалізується притаманними мові засобами. Комунікативне мовчання позначено абсолютною антропоцентричністю, ситуативністю, гетерогенністю психологічних та ментальних витоків [1].

Слід зауважити, що загальна система класифікації функцій, а також метод визначення і диференціювання функцій мовчання ще не розроблена. Частково це можна пояснити відмінністю в трактуванні самого мовленнєвого акту мовчання, а також складностями при інтерпретації в деяких комунікативних ситуаціях таких феноменів, як “мовчання”, “пауза” та “умовчання”.

Мовчання – це невербальна мовленнєва поведінка комунікантів. Як семіотичний невербальний знак комунікативне мовчання не завжди має словесне позначення, але при цьому є досить інформативним.

Пауза (лат. *pausa* – зупинка, затримка, припинення, грец. – перерва, припинення) – перерва у мовному потоці, в артикуляції органів мовлення. У мовленні пауза пов'язана з мовно-комунікативними причинами: закінченням процесу мовлення або певного мовленнєвого відтинку (синтаксична пауза), потребою часу для обдумування, добиранням належного слова, фрази (пауза хезитації), для увиразнення, виділення наступного тексту (емфатична пауза), перервою у мовленні з психологічних причин (емотивна пауза), пор.англ.: “Yes,” *Lindy said, glancing at Ransom. He was lost in thoughts* [30, p.90]; “No ... oh no ! What I meant was ... Oh dear” [26, p.110]; “She left me – and there was nothing I could do ... nothing” [26, p.136]; “That’s my Lucy ... the loveliest creature in the world” [26, p.162]. Пауза може бути зумовлена і фізіологічною причиною – потребою зробити вдих (так звана люфт-пауза). За тривалістю здебільшого виділяють три види пауз: короткі, середні й довгі.

Умовчання – важливий домен мовчання – є підвидом комунікативного мовчання, відмовою від вербальної реакції. Умовчання виникає в ситуації утримання від відповіді або в ситуації вагання, напр.: “Right, that’s him”. “The guy who – “ “That’s

right. The same” [30, p.16]. В англomовному художньому дискурсі мовленнєвий акт умовчання (комунікативне мовчання) трактується по-різному з огляду на конкретну ситуацію, напр.англ:

“Good”

“However –“

“Uh oh”

“I could order you, of course”

Riker winced “Captain, I’d really rather you didn’t force me to –“ [30, p.18]; “ That was not Starflee’s request, however, Picard reminded him Borjas sighned heavily, just as the door sounded” [30, p.27]. В цих прикладах контекст препарує адекватну інтерпретацію: виявляється, що мовчання – це знак згоди та рефлексорності.

Крім того, певною перешкодою у визначенні окремих функцій мовчання є наявність різних видів мовчання, а також і те, що мовчання служить засобом вираження різних інтенцій мовця. Характерно, що, судячи з результатів досліджень, кожний мовленнєвий акт мовчання може слідувати будь-якій мовленнєвій дії або передувати їй [10].

Для вирішення поставленого наукового завдання – вивчення полімодальності мовчання в структурі інтеракції – найбільш перспективною представляється класифікація функцій мовчання С.В. Крестинського, оскільки вона дозволяє найповніше і найбільш диференційовано визначити функціональний потенціал даного феномену. С.В. Крестинський виділяє, виходячи зі змістовної інтерпретації мовчання в комунікації, 8 функцій: контактну, дисконтактну, емотивну, інформативну, стратегічну, риторичну, оціночну та акціональну.

Контактна функція в мовчанні – це маркер взаємопорозуміння людей (адресата та адресанта) під час мовленнєвого акту мовчання, напр. англ.: Laura stares out of the window, and I sneak the odd look at her, trying to see if the last week has made any difference in her face [30, p.87].

Дисконтактна функція заключається в непорозумінні або відчуженні мовця та слухача під час мовленнєвого акту мовчання, напр. англ.: We’re pretty quiet in the cab. It’s only a ten-minute ride from the Seven Sisters Road to Crouch End, but the journey is so uncomfortable and intense and unhappy that I feel I’ll remember it for the rest of my life [30, p.87].

Емотивна функція вказує на емоційний стан “мовчазного” мовця, його внутрішній стан, напр. англ.: “That’s the sweetest song – “ She could barely speak [30, 31]; “You will ,” he eyed her with discouragement [30, p.32]; “Sam – “ her eyes were full of promise [30, p.33]; “Wow.” Her face grew adoring and sank from view [30, p.52]; “What?” Sam’s eyes darkened with fear [30, p.59]; “...What I said – “ She couldn’t repeat the words [30, p.81].

Інформативна функція показує, що силенціальний ефект адресанта має інформативний зміст і метою цього акту комунікації є визвати у адресата певну реакцію, напр.англ.: “Vigil for James Rector.” Josh gave him a critical look [30, p.13].

Стратегічна функція заключається в реалізації інтенцій мовця щодо досягнення конкретної мети мовчання, тобто контроль і вибір дієвих ходів спілкування і гнучкої їх видозміни в конкретній ситуації, напр. англ.: “Do you think the Earth has lost its atmosphere, Willie?(Pause) Do you, Willie? (Pause) You have no opinion? (Pause)” [20, p.290]; Jake seemed to evaluate his answer. He kept silence [19, p.82].

Риторична функція силенціального ефекту визначається сукупністю способів побудови виразного мовлення за допомогою непрямих та навіть маніпулятивних засобів повідомлень (мовчання), напр. англ.: “Quiet,” she said. “The sand will stop” [30, p.45].

Слід також виділити **медитативну функцію**, яка спостерігається коли адресант мовчить для того, щоб зібратися з думками, обдумати наступну репліку, знайти аргументи для переконання співрозмовника, напр. англ.: To his horror, no words came. He tried again... the same [19, p.204].

При **термінаційній функції** мовець бере паузу, показуючи, що він більше не має бажання продовжувати дану тему розмови, напр. англ.: *When he saw Julie looking, he stood and brought a finger to his lips, begging for silence* [29, p.203].

Атрактивна функція комунікативного мовчання представлена в педагогічній та ораторській сфері.

Силенціальний компонент імплікує ситуативний смисл, препарує інтенції мовців. Різні осмислення СЕ адресатом експлікується природою мовчання. Вчені виділяють три **умови мовчання**: 1) намірене використання СЕ адресантом; 2) обізнаність адресата про характер мовчання; 3) спільне розуміння комунікантами мовчання [2, с.110].

Комунікативно-значуще мовчання поділяється на декілька типів, які виникають в діалозі завдяки зміні комунікативних ролей (від англ. *turn-taking*). Типи мовчання, їх таксономія залежить від середовища, режиму та стилю позначення. **Режим мовчання** визначається учасниками мовчазної ситуації:

а) **мовчання адресата**, напр.: *"The guy who was killed?" Sam nodded, recalling* [30, p.13]; *"You?" Josh nodded* [30, p.14]; *"Can you?" Sam shook his head* [30, p.28]; *"Are you a part of ..." Sam gestured* [30, p.10]; *"Still taking acid along?" Sam nodded* [30, p.20];

б) **мовчання комуніканта**, адресанта (*to be short of words*), напр.: *"Were you thinking about ..."* *"No, I just grabbed ..."* *Sam stopped, wondering* [30, p.18]; *"I get confused and frightened, but ..."* *He smiled* [30, p.21]; *"I tried ,but I couldn't..." He glanced ahead* [30, p.28]; *"I've been so close to Sam for so long ..."* *He struggled with his thoughts* [30, p.38]; *"...What I said ..."* *She couldn't repeat the words* [30, p.81];

в) **мовчання всіх членів спілкування**, напр.: *The intercome silence was broken by the sobs of a young woman behind them* [30, p.28]. Кожен тип мовчання виконує свою функцію: перший тип – роле-маркуючу, другий – інформаційну, третій – синтактико-конструктивну [5, с.23].

Середовище комунікативного мовчання залежить від ситуацій, які виникають при різних **інтенціях**:

1) Мовчання семантизує згоду, незгоду, опозицію, напр. англ.: *Silence is a sign of consent; Silence is one of the hardest arguments to refute (Josh Billings)* [18, p.240]. Укр.: *Хто мовчить, той завжди правий; Мовчання іноді говорить більше, ніж слово (Володимир Винниченко)* [15, с.170].

2) СЕ виражає емоції (подив, недоуміння, образу, сумнів, розгубленість), напр. англ.: *Silence is the most perfect expression of scorn (George Bernard Shaw)* [18, p.240]; *She smiled, but didn't say anything... She loved him too much* [27, p.127]; *"That's the sweetest song ..."* *She could barely speak* [30, p.31]; *In the end, she didn't need to answer, her expressions spoke volumes* [27, p.157]; укр.: *Мовчання – це іноді крик, обернений у себе (Леонід Сухоруков)*(6).

3) Мовчання може сигналізувати про малодосвідченість, хезитацію, напр. англ.: *She said nothing right away, and Richard, noting the hesitation, went on* [29, p.171]; *"So... you had a good time?"* [29, p.14]; *"Well... what's your sweetie Bob going to say?"* [29, p.25]; *"Mmm... you might be right"* [29, p.28]; *"I didn't want you to think... well, I wasn't sure you'd ..."* [29, p.126]; *"Mmm... maybe I was wrong. It's more like... Omaha"* [29, p.173].

4) СЕ може бути причиною неспроможності до дії, відчуття дискомфорту в присутності інших людей, напр. англ.: *He didn't want to tell anything about that case, and he kept silence for a long time* [29, p.50].

5) Мовчання виражає небажання говорити, давати інформацію. Воно може мати певну мету. Напр. англ.: *"She had a stroke a few years ago and ... well, it's not good"* [29, p.40]; *Jake seemed to evaluate his answer. He kept silence* [29, p.82]; *Richard ignored her, his tone becoming angrier* [29, p.142].

Силенціальний ефект та його адгерентні категорії також позначені ситуативною орієнтацією. Сенічкіна О.П. виділяє різні витoki мовчання, а саме: недомовленість,

емоційність, засекреченість, приблизність, дезінформація, стилістичний прийом, невизначеність, апосіопеза/апосіопезис, директив, елемент діалогічного дискурсу тощо.

Типи мовчання позначаються за функціями Р. О. Якобсона: **фатична, конотативна, металінгвістична, експресивна, референційна, поетична**. Фатичне та конотативне мовчання співвідносяться з невербальними діями – привітання, прощання. Експресивне мовчання найбільш притаманне діалогічному дискурсу. Референційне мовчання співвідноситься з топіками розмови. Поетичне мовчання (метафоричне мовчання) є типовим для креативних пошуків номінацій.

Розрізняють соціопоетичне мовчання, "вакуумну віршовану поетику мовчання", мовчання як тип мутизма (від англ. *mute* – німий), мовчання як результат порушення вольової координації між індивідуальною та колективною конвенціоналізацією мовленнєвих засобів, відмову від комунікації, істеричну німоту, амнестичну афазію (мовленнєвий дефіцит) [6, с.215].

Значення різноманітних типів мовчання стає зрозумілим лише тоді, коли адресат їх "прочитає" та відповідним чином прореагує на них відповідно до умов перебігу ситуації. З цього приводу А.Д. Белова зауважує, що інформацію, закладену у комунікативному мовчанні, можна вважати імпліцитною, а отримує її адресат швидше на інтуїтивному та емоційному рівнях і "звертання до СЕ вигідне тим, що він заповнює вербальний та семантичний вакуум в комунікативному акті" [3, с.199].

У мові коментарів мовчазного ефекту відчувається нагальна потреба експлікувати кількісні та якісні оцінки комунікативного мовчання (оцінка — яскравий приклад прагматичного значення мовчання).

Перспективним вважаємо дослідження силенціального ефекту на матеріалі різних дискурсів, осмислення соціального статусу та таксономії цього феномена.

ПОЛИФУНКЦИОНАЛЬНОСТЬ И ПОЛИАСПЕКТНОСТЬ КОММУНИКАТИВНОГО МОЛЧАНИЯ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ ХУДОЖЕСТВЕННОМ ДИСКУРСЕ

А.И. Светлова

В статье рассматривается коммуникативное молчание, его место в англоязычном художественном дискурсе. Полиmodalность коммуникативного молчания определяется его средой, режимом и стилем обозначения.

Ключевые слова: художественный дискурс, невербалика, силенциальный эффект, метазнаки молчания, полифункциональность, полиmodalность.

POLYFUNCTIONALITY AND POLYASPECTEDNESS OF COMMUNICATIVE SILENCE IN THE ENGLISH BELLES-LETTRE DISCOURSE

A.I. Svetlova

The article deals with communicative silence, its place in the English literary discourse. Communicative silence polymodality is defined by its diversity, surroundings, conditions and the ways of its presentation.

Key words: literary discourse, nonverbality, silence effect, meta-signs of silence, polyfunctionality, polymodality.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анохіна Т.О. Семантизація категорії мовчання в англomовному художньому дискурсі (монографія). – В.: Нова книга. – 160с.
2. Арутюнова Н.Д. Молчание: контексты употребления / Н.Д. Арутюнова // Логический анализ языка: Язык речевых действий. – М.: Языки русской культуры, 1994 – С. 106–113.
3. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации / А.Д. Белова. – К.: Астрiя, 1997. – 310с.
4. Бехта І.А. Дискурс наратора в англomовній прозі / І.А. Бехта. – К.: Грамота, 2004. – 303с.
5. Богданов В.В. Молчание как нулевой знак и его роль в вербальной коммуникации / В.В. Богданов // Языковое обобщение и его единицы. – Калинин: Изд-во Калинин. ун-та, 1986. – С. 12–18.
6. Богданов К.А. Очерки по антропологии молчания. Homo Tacens / К.А. Богданов. – Спб.: РХГИ, 1997. – 352с.
7. Карасик В. И. Язык социального статуса / В. И. Карасик. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2002. – 333с.

8. Корнилова Н.Б. Слово и молчание: аспекты взаимодействия / Н.Б. Корнилова // Педагогический вестник.– 2003–11–04.– (<http://www.yspu.yar.ru/ vestnik/index.html>) (от 12.03.2005).
9. Крестинский С.В. Молчание в системе невербальных средств коммуникации / под ред. И.П. Сусова. // Тверской лингвистический меридиан: Теоретический сборник– Тверь : Тверской гос. ун–т, 1998. – Вып. 1 – С. 74–79.
10. Меликян С.В. Речевой акт молчания в структуре общения: дис.... на соиск. канд. филол. наук. – Воронеж: ВГУ, 2000 – 173 с.
11. Остин Дж. Л. Слово как действие / Дж. Л. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. Теория речевых актов.– М.: Прогресс, 1986. – Вып.17. – С. 22–130.
12. Садыкова И.А. Этнокультурные традиции в речевом поведении личности (на материале этноречевых запретов) – (<http://www.kcn.ru/tat-ru/universitet/fil/kn2/index.php?sod=0>) (от 12.03.2005).
13. Сеничкина Е.П. Молчание: лингвистический аспект / Е.П. Сеничкина //Русский язык в России на рубеже XX–XXI вв.: Материалы международной научной конференции. – Самара: Издательство Сам ГПУ, 2003. – С. 70–74.
14. Сёрль Дж. Р. Что такое речевой акт?/ Дж. Р. Сёрль // Новое в зарубежной лингвистике: Теория речевых актов. – М. : Прогресс, 1986. – Вып.17.– С. 151–169.
15. Українська афористика / під ред. І. Драча, В. Черняка. – Київ: Просвіта, 2001. – 320 с.
16. Jacobs. S. & Jackson. S. Argument as a natural category: The routine grounds for arguing in conversation // Western Journal of Speech Communication. – 1981. – №45. – P. 118 – 132.
17. Lebra S. The cultural significance of silence in Japanese communication/ S. Lebra // Multiligua. – 1987. – № 6 (4). -С. 343–357.
18. Vern McLellan. Wise Words and Quotes. – Paperback, USA, 2000. – 297 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

19. Arthur Hailey. Airport. – Изд–во Айрис–Пресс, 2003. – 320 p.
20. Catherine Cookson. The Thursday Friend. – PAN BOOKS, 1993. –295p.
21. Christina Dodd. The scent of darkness – New American Library, a division of Penguin Group Inc., 2007. – 400 p.
22. Helen Upshall. The Strawberry Girl. – PAN BOOKS, 1993. – 295p.
23. Josephine Cox. Rainbow Days. – Headline Book Publishing, 2005. – 436p.
24. Josephine Cox. The Loner. – Harper Collins Publishers, 2007. – 348p.
25. Josephine Cox. The Beachcomber. – Harper Collins Publishers, 2003. – 600p.
26. Lodge D. Small World. – London: Penguin Books, 1985. – 320p.
27. Nicholas Sparks. The Guardian. – Grand Central Publishing, 2003. – 320p.
28. Nick Hornby. High Fidelity. – Riverhead Books, 1996. – 323p.
29. Peter David. Startrek the next generation 10; A rock and a hard place. – Titan Book, London, 1990. – 244p.
30. Rich Shapero.Wild Animus. – Woodside, California, 2004. – 315 p.

Надійшла до редакції 8 листопада 2010 р.